

CZU: 929-051(478)

[https://doi.org/10.59295/sum10\(220\)2025_01](https://doi.org/10.59295/sum10(220)2025_01)

ACADEMICIANUL ILIA G. BUDAC (1916–1974): DE LA UCRAINEAN LA MOLDOVEAN ȘI DE LA AGRONOM LA ISTORIC

Demir DRAGNEV, Ion Valer XENOFONTOV,

Universitatea de Stat din Moldova

Articolul de față se înscrie în aria cercetărilor din domeniul istoriei științei, implicit a biografiilor științifice. La baza materialului științific se află documentele de arhivă, presa de epocă, sursele iconografice, mărturiile contemporanilor, precum și memoriile unuia dintre autorii articolului de față. Se analizează biografia privată a academicianului Ilia G. Budac, apreciat în funcție de contextul istoric fie ucrainean, fie moldovean. Participarea acestuia la războaiele inițiate de Uniunea Sovietică, precum și calitatea de membru de partid i-a asigurat o carieră fulminantă atât în domeniul științei, cât și în cel administrativ. O altă direcție de activitate a lui Ilia G. Budac a fost cea din domeniul sistemului de învățământ superior. La fel, se prezintă, fondul arhivistic personal al academicianului I.G. Budac din cadrul fostei Arhive Științifice Centrale a Academiei de Științe a Moldovei.

Cuvinte-cheie: *știință, învățământ superior, istorie, profesor, istoric, Ilia G. Budac, Academia de Științe a RSS Moldovenești.*

ACADEMICIAN ILIA G. BUDAC (1916–1974): FROM UKRAINIAN TO MOLDOVAN AND FROM AGRONOMIST TO HISTORIAN

This article falls within the field of research in the history of science, implicitly scientific biographies. The scientific material is based on archival documents, period press, iconographic sources, testimonies of contemporaries, as well as the memoirs of one of the authors of this article. It analyzes the private biography of academician Ilia G. Budac, assessed in the context of either Ukrainian or Moldovan history. His participation in the wars initiated by the Soviet Union, as well as his membership in the party, ensured him a brilliant career in both science and administration. Another area of activity for Ilia G. Budac was in the field of higher education. Similarly, the personal archive of academician I.G. Budac from the former Central Scientific Archive of the Academy of Sciences of Moldova is presented.

Keywords: *science, higher education, history, professor, historian, Ilia G. Budac, Academy of Sciences of the Moldavian SSR.*

Repere biografice

Istoricul Ilia G. Budac s-a născut la 22 iunie 1916 într-o familie de țărani din s. Inguleț, rn. Ustinovsc, azi regiunea Kirovograd, Ucraina. Părinții săi au fost antrenați în activități agricole, iar în 1929 au fost încadrați în colhoz. În autobiografia sa, Ilia G. Budac nota că este *ucrainean* [1, f. 3], iar în două caracteristici semnate de conducerea Academiei de Științe a RSSM din 28 octombrie 1964 și 8 iunie 1966 era menționat ca fiind *moldovean* [1, f. 53, 79]. În context, menționăm faptul că în ianuarie 1953 directorul Bazei științifice și experimentale a Institutului de Pomicultură, Viticultură și Vinificație a Filialei Moldovenești a URSS era Pavel S. Budac, născut la 1913 în s. Inguleț, rn. Ustinovsc, azi regiunea Kirovograd, Ucraina, trecut la rubrica naționalitate: moldovean [2, ff. 120-145]. În opinia noastră, Ilia Budac, născut într-un sat de moldoveni, intenționat menționa că este *ucrainean* dorind în acest fel să se protejeze de represiile staliniste, deoarece putea fi declarat „agent străin”, cum s-a întâmplat cu mai mulți moldoveni din RASS Moldovenească în anii teroarei (1933–1938).

Între 1931 și 1934, Ilia G. Budac a studiat la *Tehnicum Agricol* din Kirovograd, fiind specializat în domeniul tehnicii agricole. Pe parcursul a doi ani (1934–1935) a activat în calitate de agronom în s. Tremovca, regiunea Odesa. Apoi a absolvit Facultatea de Istorie a Institutului Pedagogic din Odesa, obținând calificativul de învățător de istorie (1939). În perioada septembrie – decembrie 1939, a activat în calitate de învățător de istorie în s. Rasnopolsc, rn. Berezovsc, regiunea Odesa. În calitate de militar a participat

în rândurile Armatei sovietice la Războiul sovieto-finlandez (decembrie 1939–1940). În timpul celui de-al Doilea Război Mondial a luat parte la acțiunile militare pe Frontul de Nord Occidental, apoi pe Frontul din Leningrad. În august 1941, în timpul unor acțiuni militare, a fost grav rănit și s-a aflat la tratament într-un spital militar până în mai 1942 [3, f. 6; 4, p. 129; 5, pp. 31-32]. Fiind demobilizat, din cauza invalidității, s-a retras din serviciul militar. Având un caracter puternic, deși pierduse un ochi și mâna dreaptă, iar piciorul drept era grav deformat (personal I. Budac niciodată nu a pus accentul pe această infirmitate, ignorând intenționat acest neajuns fizic) s-a dedicat plenar activității pedagogice. A predat istoria în clasele VIII–X la Școala Medie nr. 4 din or. Sterlitamak, RSSA Başkiria, localitate în care s-au retras rudele acestuia în timpul războiului. În contextul reanexării Basarabiei de către URSS, cadrele didactice din regiune, ca și majoritatea funcționarilor de stat, s-au evacuat în masă în România, conducerea sovietică, pentru a începe noul an școlar angaja persoane cu studii pedagogice din afara republicii, îndeosebi moldoveni din Ucraina. Un asemenea „cadru național” se declara și Ilia G. Budac, fiind angajat la Chișinău la sfârșitul lunii august 1944. Tot atunci au fost inaugurate școli de predare în limba rusă. A activat în calitate de director adjunct și învățător de istorie la Școala Medie Rusă nr. 2 (septembrie 1944 – septembrie 1945), fiind transferat în aceeași funcție la Școala Medie Rusă nr. 3 (septembrie 1945 – decembrie 1945).

În ianuarie 1945, Ilia G. Budac a devenit membru al PC (b) al URSS, ceea ce i-a facilitat, în mod evident, alături de faptul că era veteran al războiului, să avanseze la un alt nivel al sistemului de învățământ. Devine lector (3 decembrie 1945 – 3 noiembrie 1954) și șef de catedră (3 noiembrie 1954 – 1 septembrie 1959) la Școala Superioară de Partid din Chișinău. La 14 iulie 1955 a obținut diploma de conferențiar universitar (docent) la Catedra de istorie a URSS, iar la 27 aprilie 1960, cea de colaborator (cercetător) științific superior. La 17 noiembrie 1965 i s-a conferit diploma de profesor universitar la Catedra de istorie a URSS.

La 25 august 1959 a fost ales prin concurs și angajat în calitate de conferențiar universitar, apoi de șef al Catedrei de istorie a URSS (martie 1960), profesor universitar (1965 – 1970) la Facultatea de Istorie a Universității de Stat din Chișinău [6, f. 1].

De menționat faptul că pentru această funcție a fost recomandat de S. Țaranov, directorul Școlii Superioare de Partid din Chișinău și A. Constantinov, secretarul acestei instituții [6, ff. 9-10].

A fost titularul cursului de bază „Istoria URSS” și a unui curs special.

Potrivit Ordinului nr. 220-A din 13 mai 1960 semnat de Agripina Crăciun, ministrul Învățământului RSS Moldovenești (1951-1953; 1958-1962), privind comasarea Institutului Pedagogic din Chișinău cu Universitatea de Stat din Chișinău, în calitate de șef al Catedrei de istorie a URSS a fost desemnat conferențiarul universitar Ilia Budac [7, ff. 464-467].

I. Budac a participat la redactarea manualelor și materialelor didactice pentru școlile și universitățile din RSSM.

La 27 februarie 1970 a fost numit în funcția de director al Institutului de Istorie al Academiei de Științe a RSS Moldovenești (cu o remunerație lunară de 550 de ruble), funcție pe care o va deține până la deces, pe 15 mai 1974. De menționat faptul că în perioada în care a fost în fruntea institutului, instituția a fost distinsă cu o serie de diplome ale autorităților de stat, de partid și de cele sindicale.

I. G. Budac a fost deputat al Sovietului Suprem al RSSM (martie 1967–1971).

Până în 1971, niciodată n-a plecat în afara hotarelor Uniunii Sovietice. La 13 iulie 1971, conducerea Academiei de Științe a RSS Moldovenești i-a prezentat o caracteristică prin care îl recomanda pentru a participa la un tur pe Dunăre organizat în perioada august–septembrie 1971.

Membru al Academiei de Științe a RSS Moldovenești

În oficiosul „Moldova sovietică” din 18 august 1965 a fost publicat anunțul referitor la concursul organizat la titlurile vacante de membri ai Academiei de Științe a RSSM. Candidatura de membru corespondent al Academiei de Științe a RSSM a profesorului universitar I.G. Budac a fost susținut de Catedra de istorie a URSS pe care o conducea (scrisoarea de recomandare din partea catedrei a fost semnată de M.C. Sâtnic) și de Catedra de istorie universală (semnată de șeful catedrei R. Enghelgard) a Facultății de Istorie a Universității de Stat din Chișinău. O scrisoare de recomandare a fost semnată și de conducerea Facultății de Istorie, decan fiind Afanasie Repida, iar alta de academicianul Iachim Grosul, președintele Academiei de Științe a

RSS Moldovenești [1, f. 26-29, 49]. La 17 septembrie 1965, Biroul Secției de Științe Sociale al Academiei de Științe a RSSM (academician-secretar era Iosif Varticean) a susținut candidaturile lui Ilia Budac la specialitatea „Istoria Moldovei” și cea a lui Nicolae Corlăteanu la specialitatea „Filologie” [1, f. 50]. La Adunarea Generală a Academiei de Științe a RSSM din 2 decembrie 1965 I.G. Budac a fost ales prin vot secret la specialitatea „Istoria URSS” în calitate de membru corespondent al Academiei de Științe a RSSM [8, ff. 1-29].

La 21 octombrie 1972, în presa de la Chișinău a fost publicat anunțul referitor la alegerile de noi membri ai Academiei de Științe. În ședința din 24 octombrie 1972 a Consiliului științific al Institutului de Istorie al Academiei de Științe la postul vacant de membru titular a fost recomandat directorul institutului Ilia G. Budac. Acest demers a fost susținut și de Consiliul științific al Universității de Stat din Chișinău (raportor fiind rectorul membru corespondent Artiom Lazarev) [9, ff. 2-3, 21]. La 10 noiembrie 1972, un demers favorabil în susținerea lui Ilia Budac a venit și din partea Institutului de Slavistică și Balcanistică al Academiei de Științe a URSS [9, f. 149]. La Adunarea Generală a Academiei de Științe a RSSM din 27 decembrie 1972, Ilia Budac a fost desemnat în calitate de membru titular al Academiei de Științe a RSS Moldovenești [8, ff. 1-31].

Activitatea științifică

Începând cu 1 octombrie 1950, Ilia Budac a fost înscris la programul de doctorat al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS, la specialitatea – Istoria URSS, conducător științific fiind doctorul (habilitat) în științe istorice Iachim S. Grosul [10, ff. 61-62; 11, ff. 3-10; 12, ff. 31-41; 13, f. 6]. În premieră, înainte de termenul preconizat, a susținut teza de doctorat în cadrul Consiliului științific al Școlii Superioare de Partid (7 iulie 1953) [10, 58-62; 13, ff. 6-23, 14, ff. 51-52; 15, p. 413, 416], probabil, având drept temă de cercetare „Revoluția din anii 1905 – 1907 în Basarabia”. În documentele de epocă se specifica faptul că Ilia Budac a fost unicul din cei șase doctoranzi promovați de Filiala Moldovenească care a susținut într-un termen record teza de doctorat deoarece a fost luat sub controlul nemijlocit al Prezidiului Filialei și al Institutului de Istorie, Limbă și Literatură, precum și al conducătorului științific [16, ff. 9-11, 69-70].

În cadrul consfăturii republicane a lucrătorilor instituțiilor de învățământ superior din RSSM din 27-28 august 1954, L.S. Mațuc, secretarul științific al Filialei Moldovenești a AȘ a URSS menționa faptul că pentru cea de-a 30-a aniversare a RSS Moldovenești a fost scrisă culegerea „Moldova în familia popoarelor din URSS”, la scrierea căreia au participat Muntean, profesor de istorie a URSS la Universitatea de Stat, Budac, profesor de istorie a URSS, Repida, profesor de istorie, Omelosh, șef al Catedrei de marxism-leninism, Afteniuc, șef de catedră la Institutul Pedagogic, Grecul, șef de catedră la Comitetul Central de Partid [17, ff. 213-214].

Începând cu anii 1950, Ilia G. Budac s-a specializat în studierea istoriei dezvoltării capitalismului și a reformelor agrare din Basarabia, realizând la această tematică teza de candidat (doctorat) și cea de doctor (habilitat) în istorie. La 31 decembrie 1964 i s-a conferit diploma de doctor (habilitat) în istorie susținută la Universitatea de Stat din Moscova „M.V. Lomonosov”.

Pe parcursul activității sale științifice, I.G. Budac a publicat în calitate de autor și de coautor cca 50 de lucrări științifice, inclusiv opt monografii, o culegere de documente, trei lucrări de sinteză, însumând cca 250 de coli de autor.

Studiile în domeniul agronomiei, dar și ca urmare a sensibilităților generate de participarea sa la acțiuni militare (fiind traumatizat fizic și psihic de aceste violențe, ceea ce în literatura de specialitate este desemnat ca fiind *sindromul militar* [18, pp. 379-393] se pare că au stat la baza formatului științific al istoricului I.G. Budac. Astfel, direcțiile științifice au vizat, prioritar, evoluția socioeconomică a Basarabiei în cadrul Imperiului Rus, îndepărtându-se premeditat de istoria contemporană, una puternic încorsetată de factorii militari, politici și ideologici. În spiritul timpului, bazându-se pe „metodologia marxist-leninistă”, el a pus accentul pe reformele din anii 1860–1870, evoluția capitalismului în mediul rural și cel industrial, transformările sociale din localitățile rurale, mișcărilor social-politice, „relațiile revoluționare ruso-moldovenești”.

Aceste concepții au fost valorificate editorial în primele sale monografii «Развитие капитализма в сельском хозяйстве Бессарабии в постреформенный период» („Dezvoltarea capitalismului în agricultura Basarabiei în perioada postreformă”) (1954), apoi în limbile română (numită în epocă, impropriu, „moldovenească”) și rusă a publicat monografia «Революция 1905–1906 годов в Молдове» („Revoluția din anii 1905–1906 în Moldova”) (1955).

O bună parte din lucrările științifice ale lui Ilia Budac au fost elaborate în coautorat cu conducătorul său științific, Iachim S. Grosul. Despre cooperarea științifică și prietenia acestui dublou academic ne-a relatat Ludmila Grosul, fiica academicianului Iachim Grosul: „Îmi amintesc că venea de multe ori la noi acasă (Ilia Budac – *n.n.*). Împreună cu tata stăteau ore întregi în biroul de lucru al tatei, lucrând cu meticulozitate la materialele științifice. Eu aveam grijă ca să le aduc ceai și biscuiții pregătiți de mama. Eram încă o școlăriță pe atunci. Uneori stăteau până târziu. Îmi amintesc că ambii erau pasionați de istoria economică. Știu că au publicat lucrări comune, printre care „Schite de istorie a economiei naționale a Basarabiei”. Îmi amintesc că tata a fost foarte îngrijorat atunci când Ilia Grigorievici a decedat” [19]. Un prim rezultat al cercetărilor comune, a istoricilor Ilia Budac și Iachim S. Grosul au fost publicarea lucrării «Крестьянская реформа 60–70-х годов XIX века в Бессарабии» („Reforma țărănească din anii 60 – 70 ai secolului al XIX-lea în Basarabia”) (1956). De menționat faptul că această lucrare a fost recenzată pozitiv de istoricul român Gheorghe Bezviconi, care a accentuat faptul că lucrarea se bazează pe bogate surse istorice și literatura de specialitate [1, ff. 32-33].

Au urmat și alte monografii publicate în coautoarat cu I. Grosul: «Общественно-политическое движение в Бессарабии в пореформенный период» („Mișcarea social-politică în Basarabia în perioada post-reforme”) (1959); «Буржуазные реформы 60-70-х годов XIX века в Бессарабии» („Reformele burgheze din anii 60-70 ai sec. al XIX-lea în Basarabia”) (1961). Colaborarea îndelungată a acestor cercetători științifici s-a finalizat prin elaborarea sintezelor «Очерки истории народного хозяйства Бессарабии (1812–1861)» („Schite de istorie a economiei Basarabiei (1812–1861)”) (1967) și «Очерки истории народного хозяйства Бессарабии (1861–1905)» („Schite de istorie a economiei Basarabiei (1861–1905)”) (1972).

Cercetările întreprinse de Ilia G. Budac în colaborare cu Iachim S. Grosul au fost extinse de discipolii lor, prin studierea unor subiecte importante ale evoluției social-economice a spațiului pruto-nistean în diferite perioade istorice. Sub conducerea lui Ilia G. Budac a fost inițiată și pregătită lucrarea științifică în patru volume «История народного хозяйства Молдавской ССР» („Istoria economiei RSS Moldovenești”), care a fost finalizată după decesul acestuia, fiind editată în anul 1977.

Ilia G. Budac a participat și la editarea culegerii de documente «Положение крестьян и общественно-политическое движение в Бессарабии, 1861–1895 годы» („Situația țăranilor și mișcarea social-politică din Basarabia, 1861–1895”) (1964). A fost coautor și redactor responsabil al volumului „Istoria Chișinăului” (1966) la care au participat majoritatea membrilor Catedrei de istorie a URSS a Universității de Stat din Chișinău.

Lucrările științifice elaborate de Ilia G. Budac au fost recenzate în 17 publicații din mass-media. Tematica cercetată era prezentată ca fiind actuală prin faptul că ar fi demonstrat creșterea economică și demografică în Basarabia în comparație cu perioada de până la 1812. În realitate, în dreapta Prutului, după cum s-a constatat în istoriografia românească în perioada respectivă s-a realizat un progres și mai semnificativ.

În afară de lucrări științifice fundamentale, Ilia G. Budac a publicat mai multe materiale de popularizare a științei în presa de la Chișinău: „Moldova socialistă”, „Moldova sovietică”, „Țăranul sovietic”, „Învățătorul Moldovei”, „Chișinăul de seară”. A fost membru al Redacției Principale a „Enciclopediei Sovietice Moldovenești” [20, pp. 167-180].

Ilia G. Budac a participat la redactarea manualelor și materialelor didactice pentru școlile și instituțiile de învățământ superior, fiind autor a două manuale școlare de istorie a Moldovei scrise de pe pozițiile oficiale a istoriografiei sovietice din RSS Moldovenească.

A fost conducător științific la trei teze de doctorat. Potrivit dării de seamă ale decanului Facultății de Istorie și Drept a Universității de Stat din Chișinău Afanasie Repida referitoare la activitatea facultății în anul de studii 1962–1963 la secția de istorie erau trei doctoranzi îndrumați științific de către conferențiarul universitar I. Budac și S. Brâseakin [21, p. 473]. La sfârșitul lunii decembrie 1963, I. Budac a fost referent oficial la o teză de doctorat susținută de M. Itkis cu titlul „Mișcarea țărănească din Moldova în perioada premărgătoare și în timpul revoluției socialiste” la Institutul Pedagogic „V. I. Lenin” din Moscova [22, f. 29].

În calitate de director al Institutului de Istorie Ilie G. Budac a organizat o serie de conferințe și simpozioane în care se promovau concepțiile oficiale ale istoriografiei sovietice. Pe de altă parte, spre deosebire

de alți șefi de instituții științifice, el a susținut și conferințe, care se înscriau în cercetarea unor probleme actuale ale istoriei medievale și moderne. În acest context, pot servi drept exemplu, două asemenea manifestări. Prima, sesiunea organizată în zilele de 23 – 25 mai 1972 sub genericul „Știința marxist-leninsită și lupta împotriva anticomunismului contemporan, împotriva falsificatorilor reacționari pe baza experienței de construcție a statului național în URSS” [1, f. 63]. Impactul în promovarea acestui „front ideologic” [23, pp. 493-515] de către Ilia G. Budac a fost menționat cu inscripționare în cartea de muncă din partea conducerii Academiei de Științe a RSSM.

A doua întrunire științifică, organizată prin contribuția lui Ilia G. Budac, a fost Simpozionul științific internațional „Europa de Sud-Est în Evul Mediu” (Chișinău, 15–17 mai 1973). La acest forum științific au participat specialiști notorii din Rusia, Polonia, Cehoslovacia și Bulgaria. După cum au mărturisit istoricii români, delegația lor a ajuns la Prut, dar a fost oprită printr-un ordin al Elenei Ceaușescu.

La întrunirea științifică, pentru prima dată, istoricii din „lagărul socialist” au examinat evenimentele istorice din Europa de Sud-Est nu în cadrul formațiunilor istorice, conform istoriografiei tradiționale marxiste, ci a tipologiei diverselor zone europene, inclusiv a istoriei Moldovei și Țării Românești. Acestei problematice pur științifice, susținute de academicienii Iachim S. Grosul și Ilia G. Budac, nu i-a fost înțeles sensul științific de promotorii superficiali ai ideologiei comuniste (care au rămas neutri) și a servit drept punct de pornire pentru următoarele cercetări obiective de către istoricii medievști din Moldova și statele vecine.

Profil de personalitate

În epocă a fost apreciat ca fiind „pregătit din punct de vedere ideologic. Cu o moralitate înaltă” [6, f. 27]. Era o caracteristică standard acordată persoanelor devotate regimului comunist. În realitate, aceste persoane ocupând posturi de conducere se manifestau diferit în relațiile cu alți demnitari sau subalterni. Astfel, Ilia G. Budac, ajuns la o anumită convingere în aprecierea anumitor personalități, nu se lăsa înduplecat de a-și schimba opinia chiar și la insistența unor colegi respectați de el. Atunci când în anul 1970 s-a epuizat termenul aflării în funcția de director al Institutului de Istorie a membrului corespondent Eugen Russev, academicianul Iachim S. Grosul, președintele Academiei de Științe, i-a propus lui Ilia G. Budac să ocupe acest post. Dar ultimul a pus o condiție: E. Russev și locțiitorul său N. Mohov să plece din institut. Invidiind erudiția primului și nivelul intelectual al celui de-al doilea, Ilia G. Budac insista pe faptul că aceștia vor dispersa colectivul. Nereușind să-l convingă că aceste personalități ar ridica nivelul științific al institutului, Iachim S. Grosul până la urmă a fost nevoit să cedeze, transferându-l pe E. Russev la Institutul de Limbă și Literatură, iar pe N. Mohov – la Institutul de Etnografie.

Toți se așteptau la o administrare „dictatorială” a institutului, dar noul director a instalat relații colegiale și binevoitoare cu membrii colectivului. Mai mult ca atât, conducătorul instituției de cercetare a luat apărarea angajaților atacați de organele superioare de partid, străduindu-se să ocupe o poziție obiectivă. În acest context se înscrie așa-numitul „caz Moșanu” (viitorul președinte al Parlamentului Republicii Moldova), care a publicat în ziarul „Moldova socialistă” un articol jubiliar consacrat zilei de 23 august 1944 din România în care o prezenta drept o acțiune revoluționară a poporului român, viziune dominantă în România. El n-a ținut cont de viziunea sovietică, că acest eveniment s-a datorat victoriei armatei sovietice în cadrul operațiunii Iași-Chișinău. Al. Moșanu a fost convocat la Comitetul Central al PCM pentru a fi pedepsit. Am fost martor (D.D.) cum Ilia G. Budac l-a însoțit pe Al. Moșanu pentru a-l sprijini că de publicarea articolului era vinovat, în primul rând, redactorul ziarului, care trebuia să controleze ce publică. Iar Al. Moșanu nefind specialist în această problemă nu era la curent despre divergențele în aprecierea evenimentului. Susținut și de Ilia G. Budac, Al. Moșanu a insistat ferm asupra acestei poziții, evitând până la urmă excluderea acestuia din partid.

Fondul arhivistic academicianul I.G. Budac

Fondul arhivistic personal al academicianului I.G. Budac din cadrul fostei Arhive Științifice Centrale a Academiei de Științe a Moldovei (actualmente fiind în cadrul Universității de Stat din Moldova) include 56 de dosare datate cu anii 1812–1932. Inventarul are următoarea structură: I) Extrase din surse științifice; II) Copii de documente din arhivă legalizate și nelegalizate; III) Fotocopii ale documentelor de arhivă. Include copii documentare depistate de autor la arhivele din Chișinău, Moscova, Leningrad, Odesa [24, pp. 38-44].

I. Budac a avut mai multe stagii de cercetare la arhivele și bibliotecile din URSS. De exemplu, în perioada 8-31 mai 1961 și 15 decembrie 1962 – 10 ianuarie 1963 a cercetat la arhivele din Leningrad și Moscova [6, f. 18, 22.].

O deosebită atenție Ilia G. Budac acorda depistării documentelor păstrate în Arhiva Istorică de Stat din Leningrad, unde se aflau principalele materiale arhivistice ale instituțiilor superioare ale Imperiului Rus, inclusiv materiale expediate acestora de către instituțiile din Basarabia (administrative, judiciare, culturale etc.).

Ilia G. Budac mi-a povestit (D.D.) despre o discuție a sa întâmplătoare cu șefa sălii de lectură a acestei arhive, care a atras atenția asupra forței de muncă a cercetătorului, aflate în contradicție cu starea sa de sănătate. El i-a povestit că a participat la două războaie: în 1939 la cel sovieto-finlandez și 1941 la cel de-al Doilea Război Mondial (numit de sovietici „Marele Război pentru Apărarea Patriei”), devenind invalid. La cele spuse, angajata arhivei a adăugat: „Iar soțul meu nu a supraviețuit războiului din Finlanda și nici nu știu unde este înmormântat”. Ilia G. Budac a adăugat că el a luptat cu un camarad care avea același nume de familie cu a șefei de sală, pe care, fiind omorât, personal l-a înmormântat. După ce șefa s-a convins că acela era anume soțul ei, împreună au identificat locul înhumării. Drept recunoștință, doamna i-a pus la dispoziția lui Ilia G. Budac două dactilografe, care îi pregăteau documentele selectate de el, formând o colecție impresionantă, documente utilizate în lucrările sale și parțial păstrate în fondul arhivistic ce-i poartă numele, așteptând cercetători să le utilizeze.

Premii, distincții, diplome

A fost distins cu medaliile „Pentru Apărarea Leningradului” (1944), „Pentru victoria asupra Germaniei” (1946), „Pentru vitejie în muncă în Marele Război pentru Apărarea Patriei” (1946), „20 de ani de la victorie în Marele Război pentru Apărarea Patriei” (1965) cu ordinele „Slava”, gradul III (1945) și „Insigna de Onoare” (1949). A fost laureat al Premiului de Stat al URSS (1972).

Referințe bibliografice:

1. Arhiva Științifică Centrală a Academiei de Științe a Moldovei (infra: AȘCAȘM). F.1, inv. 3, d. 4414, f. 3, 26-29, 32-33, 49-50, 53, 63, 79.
2. AȘCAȘM, F. 1, inv. 1/3, d. 22, ff. 120-145.
3. AȘCAȘM. Fondul personal al academicianului I. Budac. F. 40, f. 6.
4. DRAGNEV, D., MANOLACHE, C., XENOFONTOV, I.V. *Academia de Științe a Moldovei: evoluție, instituționalizare, personalități (1946–1961–2021)*, Chișinău, Biblioteca Științifică (Institut) „Andrei Lupan” 2021, p. 129.
5. *Membrii Academiei de Științe a Moldovei: Dicționar* (1961–2006). Chișinău, Știința, 2006, pp. 31-32.
6. Arhiva Universității de Stat din Moldova. F. 1, inv. 8, d. 690, f. 1, 18, 22, 27.
7. Agenția Națională a Arhivelor (infra: ANA). F. P-2848, inv. 2, d. 334, ff. 464-467.
8. AȘCAȘM, F.1, inv. 1/3, d. 30, f. 123; d. 78, ff. 1-31.
9. AȘCAȘM. F.1, inv. 3, d. 5616, ff. 2-3, 21, 149.
10. AȘCAȘM, F. 1, inv. 1/1, d. 31, ff. 58-62.
11. ANA. F. A-51, inv. 12, d. 325, ff. 3-10;
12. AȘCAȘM, F. 1, inv. 1/3, d. 18, ff. 31-41.
13. AȘCAȘM, F.1, inv. 4, d. 68, ff. 6-23.
14. AȘCAȘM, F.1, inv. 3, d. 4604, ff. 51-52.
15. SALAGOR, I. Pregătirea cadrelor științifice în cadrul Bazei/Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS (1946–1952). În: *Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății de mâine*, vol. 7. Supliment al revistei științifice „Authentication and Conservation of Cultural Heritage. Research and Technique” (Iași, România) /Ed. Liliana Condricova. Iași-Chișinău: 2024, p. 413, 416.
16. AȘCAȘM, Fond 1, inv. 1/3, d. 23, ff. 9-11, 69-70.
17. ANA, F. A-51, inv. 13, d. 255, ff. 213-214.
18. XENOFONTOV, I. V. Socio-psychological context of war and warriors after the war. În: *Stress in military profession*, Thematic collection of articles, Strategic Research Institute, University of Defense, Republic of Serbia & Faculty of Military Science, Stellenbosch University, South Africa, Media Center „Odbrana”, Belgrade, 2018, pp. 379-393.

19. Mărturie oferită lui Ion Valer Xenofontov de Ludmila Grosul, fiica academicianului Iachim Grosul, la 8 martie 2025.
20. XENOFONTOV, I.V. „Enciclopedia sovietică moldovenească” între politică, ideologie și știință. În: *După 25 de ani. Evaluări și reevaluări istoriografice privind comunismul*, Iași, Editura Polirom, 2017, pp. 167-180.
21. Istoria Universității de Stat din Moldova în documente și materiale. Vol. I/Ion Eremia (coord.). Chișinău: CEP USM, 2018, doc. 173, p. 473.
22. Arhiva Universității de Stat din Moldova. F. 1, inv. 8, d. 690, f. 29.
23. DRAGNEV, D., XENOFONTOV, I.V. Istoricul din RSS Moldovenească între știință, politică și ideologie. În: *Panorama comunismului în Moldova sovietică. Context, surse, interpretări* /Ed.: Liliana Corobca, Iași, Polirom, 2019, pp. 493-515.
24. PRISAC, L., XENOFONTOV, I.V., SALAGOR, I. Fondul de arhivă personal al academicianului I.G. Budac. (1916–1974). În: „*Integrare prin cercetare și inovare*”. Conferința științifică națională cu participare internațională dedicată Zilei Internaționale a Științei pentru Pace și Dezvoltare, 7–8 noiembrie 2024. Științe umanistice. Chișinău: [S. n.], 2024 (CEP USM), pp. 38-44.
25. AȘCAȘM. Fond foto.

Anexă Surse iconografice

Figura 1. Sesiunea științifică a istoricilor. Ilia Budac – în rândul doi, al doilea din stânga. Noiembrie 1961 [25]

Figura 2. Ilia Budac, conferențiar universitar, 1965 [25]

Figurile 3-4. Academicienii Ilia Budac, Josef Poulik, vicepreședintele Academiei cehoslovace și Iachim Grosul, participanți la Simpozionul științific internațional „Europa de Sud-Est în Evul Mediu”. Chișinău, mai 1973 [25]

Date despre autori:

Demir DRAGNEV, doctor habilitat în istorie, membru titular al Academiei de Științe a Moldovei, consultant științific, Institutul de Istorie, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0002-7152-1

E-mail: demir.dragnev@gmail.com

Ion Valer XENOFONTOV, doctor în istorie, conferențiar universitar, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0002-5993-1235

E-mail: ion.xenofontov@gmail.com

Prezentat: 06.09.2025